

Stanisław Pikulski

Zabójstwa kwalifikowane w polskim kodeksie karnym z 1997 r.

Studia Prawnoustrojowe nr 15, 7-20

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Artykuły**Stanisław Pikulski**Katedra Prawa Karnego Materialnego
Wydziału Prawa i Administracji UWM**Zabójstwa kwalifikowane
w polskim kodeksie karnym z 1997 r.****1. Uwagi ogólne**

Polskie kodeksy karne do 1997 r. nie przewidywały kwalifikowanych typów zabójstw, które w anglo-amerykańskim systemie *common law* są nazywane morderstwami (*murder*)¹. W kulturze polskiego prawa karnego każde zabójstwo znamionowane bywa jako morderstwo, a w języku potocznym zwykle jest nazywane morderstwem. Stąd też trudno byłoby uznać, że termin „morderstwo” jest zastrzeżony jedynie dla kwalifikowanych typów zabójstw².

Wprowadzenie do polskiego prawa karnego kwalifikowanych typów zabójstwa³ od początku wywoływało kontrowersje co do ich zasadności i potrzeby aż takiej penalizacji tych czynów. Uważano bowiem, że ustawy wymiar kary typu podstawowego zabójstwa (art. 148 § 1 k.k.) obejmuje ustawy wymiar kary typu kwalifikowanego zabójstwa (art. 148 § 2 i 3 k.k.), a okoliczności wyodrębniające poszczególne typy zabójstwa kwalifikowanego mogłyby stanowić okoliczności obciążające przy sądowym wymiarze kary. W sytuacji wystąpienia w danym czynie zabójstwa okoliczności kwalifikujących, o jakich mowa w art. 148 § 2 i 3 k.k., sądy mają prawne możliwości wymierzenia takiej samej kary z art. 148 § 1 k.k., jak i z art. 148 § 2 i 3 k.k. Kwalifikacja wyraża się tutaj jedynie w podwyższeniu dolnej granicy ustawowego wymiaru kary.

Od wejścia w życie obowiązującego kodeksu karnego przepisy statuujące kwalifikowane typy zabójstwa ulegają dość dynamicznym zmianom w zakresie dyspozycji i sankcji.

¹ Zob. A. Marek, *Prawo karne*, wyd. IX, Warszawa 2009, s. 483.

² Por. S. Śliwiński, *Polskie prawo karne materialne. Część ogólna*, Warszawa 1948, s. 288.

³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. nr 88, poz. 553).

Z pierwotnego tekstu art. 148 § 2 i 3 k.k. wynika, że zabójstwem kwalifikowanym jest umyślne spowodowanie śmierci człowieka popełnione w następujących okolicznościach: (1) ze szczególnym okrucieństwem, (2) w związku z wzięciem zakładnika, (3) w związku ze zgwałceniem, (4) w związku z rozbojem, (5) w wyniku motywacji zasługującej na szczególne potępienie, (6) z użyciem broni palnej, (7) z użyciem materiałów wybuchowych, (8) zabicie jednym czynem więcej niż jednej osoby, (9) wcześniejsze prawomocne skazanie za zabójstwo. Są to okoliczności, w oparciu o które można wyodrębnić dziewięć kwalifikowanych typów zabójstwa.

W art. 1 pkt 15 nowelizacji z 2005 r.⁴ w odniesieniu do kwalifikowanych typów zabójstwa został zaostrzony ustawowy wymiar kary w ten sposób, że za popełnienie tych czynów groziła kara 25 lat pozbawienia wolności albo kara dożywotniego pozbawienia wolności. Zmiana ta spotkała się jednak z krytycznymi uwagami środowiska naukowego. Twierdzono, że ma charakter populistyczny i jest niekonstytucyjna, a także podnoszono zarzut niezgodności tej ustawy z art. 10 § 1 i 2, art. 175 ust. 1 i art. 177 Konstytucji RP, które wyraźnie stanowią, że wymiar sprawiedliwości w Rzeczypospolitej Polskiej jest sprawowany przez sądy (Sąd Najwyższy, sądy powszechne, sądy administracyjne, sądy wojskowe), natomiast ograniczenie wymiaru sprawiedliwości do wyboru między dwoma najcięższymi karami poważnie ingeruje w swobodę sądów w orzekaniu o zakresie kary. Na dodatek, jeżeli sprawca w czasie popełniania przestępstwa nie ukończył 18 lat, to zgodnie z art. 54 § 2 k.k. nie orzeka się wobec niego kary dożywotniego pozbawienia wolności, a to oznacza, że w sądowym wymiarze kary pozostaje tylko jedna kara, tj. 25 lat pozbawienia wolności. Sądzenie ogranicza się w takiej sytuacji jedynie do zebrania materiału dowodowego i formalnego wydania wyroku, gdyż wysokość kary ustalił już ustawodawca⁵.

Szczególna sytuacja powstała po wyroku⁶, w którym Trybunał Konstytucyjny dopatrywał się uchybień w procesie legislacyjnym i orzekł niekonstytucyjność wprowadzanych ustawą z 2005 r. zmian dotyczących ustawowego wymiaru kary przewidzianej w art. 148 § 2 k.k., co spowodowało, iż na pewien czas utracił moc obowiązującą nie tylko § 2, ale też § 3 art. 148 k.k. Jak słusznie bowiem zauważył Sąd Najwyższy⁷, art. 148 k.k. § 3 odsyła do sankcji art. 148 § 2 k.k., a przepis ten utracił swą moc, nie można więc odwołać się do kar wprost przewidywanych w tym ostatnim przepisie, jak tego wymaga § 3 art. 148 k.k., zatem zachowania w nim określone powinny

⁴ Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego i ustawy – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. nr 163, poz. 1363).

⁵ Por. S. Pikulski, *Wybrane problemy wymiaru kary za zabójstwo w kodeksie karnym z 1997 r. Aktualne problemy prawa karnego*, Wydawnictwo Naukowe, Poznań 2009, s. 450.

⁶ Wyrok TK z dnia 16 kwietnia 2009 r., sygn. P11/08, Dz.U. nr 63, poz. 533.

⁷ Wyrok SN z dnia 15 kwietnia 2010, sygn. III KO 83/09, OSNKW 2010, nr 8, poz. 69.

być – do czasu ewentualnej zmiany art. 148 k.k. – kwalifikowane z § 1 art. 148 k.k., jako że obejmuje on zarówno zachowania ujęte w jego § 3, jak i pełną gamę sankcji karnych za zabójstwo, w tym także kary, o jakich była mowa w § 2 art. 148 k.k. i do których odsyła art. 148 § 3 k.k. Tym samym nie można tu mówić o istnieniu kolizji § 3 i § 1 art. 148 k.k., a tylko przy takiej kolizji w grę wchodziłaby reguła *lex specialis derogat legi generali*. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego wyeliminował z porządku prawnego normę sankcjonowaną, o jakiej mowa w art. 148 § 2, a także w art. 148 § 3 k.k., pozbawiając normy zawarte w tych przepisach sankcji karnej, co w myśl zasady *nullum crimen sine lege poenali* przekreśliło możliwość stosowania tych przepisów jako podstawy skazania. Treść uzasadnienia wyroku Trybunału Konstytucyjnego jednoznacznie przesądziła o braku możliwości przyjęcia stanu prawnego poprzedzającego uchyloną nowelizację⁸.

W okresie przejściowym nieobowiązującego art. 148 § 2 i 3 k.k. wymienione w dyspozycjach tych przepisów okoliczności zaostrzające odpowiedzialność karną mogły być jedynie brane pod uwagę przez sądy jako okoliczności obciążające przy sądowym wymiarze kary w wypadku zaistnienia przestępstwa zabójstwa w okolicznościach przewidzianych w tych przepisach. Oczywiście jest, iż do czasu wejścia w życie znowelizowanych przepisów art. 148 § 2 i 3 k.k. do czynów popełnionych w warunkach typu kwalifikowanego należało stosować jako kwalifikację prawną art. 148 § 1 k.k. Jak słusznie zauważył Sąd Apelacyjny w Krakowie, po zmianie stanu prawnego szczególne okrucieństwo i inne okoliczności nie są już znamionami kwalifikacyjnymi, chociaż nadal są istotnymi okolicznościami wpływającymi na wymiar kary i dlatego nadal powinny być ustalane⁹.

Wyżej opisana sytuacja została zmieniona art. 1 pkt 3 ustawy z dnia 26 listopada 2010 r.¹⁰, która weszła w życie z dniem 22 marca 2011 r. W nowelizacji tej ustanowiono nową treść art. 148 § 1 i 2 k.k. W § 2 ustalono, że kto zabija człowieka: ze szczególnym okrucieństwem, w związku z więzieniem zakładnika, zgwałceniem albo rozbojem, w wyniku motywacji zasługującej na szczególne potępienie, z użyciem materiałów wybuchowych – podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 12, karze 25 lat pozbawienia wolności albo karze dożywotniego pozbawienia wolności. W § 3 ustalono, że karze określonej w § 2 podlega, kto jednym czynem zabija więcej niż jedną osobę lub był wcześniej prawomocnie skazany za zabójstwo oraz sprawca zabójstwa funkcjonariusza publicznego popełnionego podczas lub w związku z pełnieniem przez niego obowiązków służbowych związanych z ochroną bezpieczeństwa ludzi lub ochrony bezpieczeństwa porządku publicznego.

⁸ Wyrok SN z dnia 22 września 2010 r., sygn. III KK 39/10.

⁹ Wyrok SA w Krakowie z dnia 7 maja 2009 r., II Aka 65/09, OSA 2010, nr 10, poz. 3.

¹⁰ Dz.U. z 2010 r., nr 240, poz. 1602.

Jak z powyższego wynika, w zakresie sankcji wrócono do jej pierwotnego określenia, znowelizowano natomiast okoliczności określające dane czyny jako zabójstwa kwalifikowane. Ponownie ustanowiono dziewięć okoliczności kwalifikujących i słusznie zrezygnowano z przesłanki kwalifikującej zabójstwo z użyciem broni palnej. Ta przesłanka była szczególnie krytykowana, jako że zabójstwo przy użyciu broni palnej nie jest bardziej okrutnym zabójstwem od tego z użyciem noża, siekiery czy tępego narzędzia¹¹. Wprowadzono natomiast zupełnie nową okoliczność w postaci zabójstwa funkcjonariusza publicznego popełnionego podczas lub w związku z pełnieniem przez niego obowiązków służbowych związanych z ochroną bezpieczeństwa ludzi lub ochroną bezpieczeństwa lub porządku publicznego. Zwiększono tym ochronę funkcjonariusza publicznego przed zamachami na jego życie podczas lub w związku z pełnieniem przez niego służby. Dotyczy to szczególnie służb policyjnych, wojskowych oraz więziennych.

W nowej regulacji art. 148 § 2 i 3 k.k. można wyodrębnić w oparciu o wymienione w tych przepisach okoliczności następujące kwalifikowane typy zabójstwa:

- 1) zabójstwo ze szczególnym okrucieństwem (§ 2),
- 2) zabójstwo w związku z wzięciem zakładnika (§ 2),
- 3) zabójstwo w związku ze zgwałceniem (§ 2),
- 4) zabójstwo w związku z rozbojem (§ 2),
- 5) zabójstwo w wyniku motywacji zasługującej na szczególne potępienie (§ 2),
- 6) z użyciem materiałów wybuchowych (§ 2),
- 7) zabójstwo jednym czynem więcej niż jednej osoby (§ 3).
- 8) zabójstwo w warunkach prawomocnego skazania za zabójstwo (§ 3),
- 9) zabójstwo funkcjonariusza publicznego popełnionego podczas lub w związku z pełnieniem przez niego obowiązków służbowych związanych z ochroną bezpieczeństwa ludzi lub ochroną bezpieczeństwa lub porządku publicznego (§ 3).

Należy zauważyć, że opisane okoliczności kwalifikujące występują w zakresie różnych ustawowych znamion przestępstwa i tak:

a) okoliczności wymienione w pkt 1, 2, 3, 4, 6, 7 i 9 występują w zakresie strony przedmiotowej zabójstwa i charakteryzują sposób działania sprawcy lub przedmiot czynności wykonawczej;

b) okoliczność wymieniona w pkt 5 leży w zakresie strony podmiotowej zabójstwa i charakteryzuje szczególnie negatywne społecznie motywacje i działanie sprawcy;

c) okoliczność wymieniona w pkt 8 dotyczy kwestii osobistej sprawcy i należy ją zaliczyć do sfery podmiotowej przestępstwa.

¹¹ Por. A. Marek, op. cit., s. 423; S. Pikulski, op. cit., s. 452.

2. Typy zabójstw kwalifikowanych

Omawiając poszczególne typy zabójstw kwalifikowanych przewidzianych w art. 148 § 2 i 3 k.k., należy zauważyć, że okolicznościami kwalifikującymi poszczególne zabójstwa są pewne elementy tego czynu, które zawierają wyjątkowo duży ujemny ładunek społeczny oraz wyróżniają się negatywnie na tle pozostałych czynów zabójstwa. Czyn sprawcy jest tutaj szczególnie społecznie szkodliwy, a z punktu widzenia prewencyjnego wymaga zaostrożenia ustawowego wymiaru kary.

Zabójstwo kwalifikowane ze względu na szczególne okrucieństwo działania sprawcy kwalifikuje szczególne okrucieństwo, które jest niezdefiniowane ustawowo i wymaga doprecyzowania w poglądach doktrynalnych oraz orzecznictwie sądowym. Niezmiernie trudno przeprowadzić bowiem linię demarkacyjną między zabójstwem ze szczególnym okrucieństwem a zabójstwem bez takiego okrucieństwa, zważywszy, iż wszystkie zabójstwa są czynami okrutnymi. Wydaje się jednak, iż należy tutaj brać pod uwagę takie zachowanie się sprawcy, które obejmuje zadanie ofierze dodatkowego cierpienia i upokarzania w przedpolu tego czynu lub w trakcie jego wykonywania. Tutaj sprawca wykazuje od strony podmiotowej nastawienie na wykonanie tego czynu z nadmiarem okrucieństwa. Te dodatkowe czynności sprawcy, które nie były konieczne do zadania śmierci danej osobie, a charakteryzowały jedynie nadmiar zbędnego okrucieństwa i znęcania się nad ofiarą, kwalifikują dany czyn zabójstwa jako wykonany ze szczególnym okrucieństwem.

Jak słusznie zauważa B. Michalski, szczególnym okrucieństwem jest zadawanie ofierze dodatkowych cierpień, bądź to psychicznych, bądź fizycznych, męczących ją i wykraczających ponad granice niezbędne do osiągnięcia skutku w postaci jej śmierci, co powinno wynikać podmiotowo z nastawienia sprawcy¹². Podobne stanowisko zajmuje A. Zoll, twierdząc, że szczególne okrucieństwo należy przyjmować wtedy, gdy sprawca wybiera taki sposób pozbawienia życia człowieka, który łączyć się będzie z cierpieniami zbędnymi dla samego pozbawienia życia ofiary¹³.

Zabójstwa szczególnie okrutnego można się dopuścić tak przez działanie, jak i zaniechanie. Przykładem pierwszego będzie związanie danej osoby, a następnie oblanie jej cieczą łatwopalną i podpalenie. Przykładem drugiego – pozostawienie przez matkę dziecka w płonącym pomieszczeniu w sytuacji, gdy miała fizyczne możliwości wyniesienia tego dziecka z ognia, w wyniku czego poniosło ono śmierć.

¹² Por. B. Michalski, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna*, t. I, pod red. A. Wąska i R. Zawlockiego, wyd. IV, C.H. Beck, Warszawa 2010, s. 194.

¹³ Por. A. Zoll, *Kodeks karny. Część szczególna*, t. II, wyd. III, Lex, Warszawa 2008, s. 224.

Trudno natomiast zgodzić się z poglądem Michalskiego, że obrażanie osoby nieprzytomnej wskutek głębokiego odurzenia alkoholowego przez sprawcę zabójstwa jest czynem szczególnie okrutnym. W takich zachowaniach sprawcy trudno dopatrzeć się szczególnego okrucieństwa¹⁴. Należy podzielić krytyczne uwagi A. Zolla do postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 31 maja 2007 r.¹⁵, że dla przyjęcia szczególnego okrucieństwa nie są konieczne szczególne cierpienia ofiary np. nieprzytomnej, pozostającej w głębokim odurzeniu alkoholowym lub narkotycznym, wskutek poniżających wypowiedzi sprawcy. Można mieć poważne wątpliwości, czy w takiej sytuacji zachowanie się sprawcy zabójstwa nosi cechy szczególnego okrucieństwa. Wbrew pogładowi Sądu Najwyższego szczególne okrucieństwo dotyczy ofiary zabójstwa przed dokonaniem tego czynu lub w trakcie jego realizacji¹⁶. Jeśli ofiara nie odczuwa nadmiernego działania sprawcy lub nie traktuje tego jako szczególne okrucieństwo, to takiego czynu nie można kwalifikować jako zabójstwa ze szczególnym okrucieństwem. Szczególne okrucieństwo odnosi się do ofiary zabójstwa i wyraża w różnych formach znęcania się nad ofiarą, zadawania jej cierpień i bólu przed nastąpieniem śmierci.

Od strony podmiotowej istotne jest szczególne nastawienie sprawcy wobec śmierci danej ofiary. Sprawca może tutaj działać w zamiarze bezpośrednim lub ewentualnym, tj. chce, aby dana osoba poniosła śmierć w cierpieniach i poniżeniu lub godzi się na wystąpienie takiego skutku, np. podpala budynek, wiedząc o tym, że w tym budynku znajduje się znieoężniały człowiek, którego śmierci w gruncie rzeczy nie chce, ale godzi się z tym, że może on ponieść śmierć w płomieniach, umierając w przerażeniu i cierpieniach. Do zakwalifikowania danego czynu jako zabójstwa kwalifikowanego ze szczególnym okrucieństwem wymagane jest, aby sprawca był świadom tego, że zadaje śmierć człowiekowi w warunkach okrucieństwa w zamiarze bezpośrednim lub ewentualnym.

Zabójstwo kwalifikowane w związku z wzięciem zakładnika jest funkcjonalnie związane z art. 252 § 1 i 2 k.k. Zachodzi zatem pytanie, czy pojęcie „wzięcie zakładnika” obejmuje branie lub przetrzymywanie zakładnika, o jakim mowa w art. 252 § 1 k.k., czy też jest tożsame jedynie z pojęciem „branie zakładnika”. Wydaje się, że wzięcie zakładnika należy rozumieć szerzej – jako „branie lub przetrzymywanie zakładnika”. Zawężenie go tylko do samej czynności porwania lub zatrzymania w inny sposób byłoby daleko idącym ograniczeniem tego czynu. Wzięcie zakładnika obejmuje tutaj funkcjonalnie całość zatrzymania zakładnika w różny sposób i jego przetrzymywanie. Wydaje się, iż tak należy pojmować znamiona czynu „wzięcie zakład-

¹⁴ Por. B. Michalski, op. cit., s. 194.

¹⁵ Sygn. III k.k. 31/07, OSNKW 2007, nr 7–8, poz. 59.

¹⁶ Por. A. Zoll, op. cit., s. 226.

nika” w świetle wykładni celowościowej art. 148 § 2 pkt 2 k.k. Trudno podzielić pogląd K. Daszkiewicz i A. Zolla, że ww. pojęcie w art. 148 § 2 pkt 2 k.k. nie obejmuje desygnatu przetrzymywania zakładnika¹⁷. Wspomniani autorzy proponują zmianę treści tego przepisu przez dopisanie słowa „przetrzymanie”, co dałoby następujące brzmienie: „Kto zabija człowieka w związku z wzięciem lub przetrzymywaniem zakładnika”. Niezależnie od tego, czy przyjmie się węższe, czy szersze rozumienie znamienia czynu „wzięcie zakładnika”, to i tak czynność przetrzymywania zakładnika pozostaje w funkcjonalnym związku z jego zatrzymaniem. Sprawcy dopuszczający się zabójstwa zakładnika w stadium jego porwania lub przetrzymywania popełniają zabójstwo kwalifikowane z art. 148 § 2 pkt 2. Nie wydaje się, aby w świetle obecnej treści tego przepisu taka interpretacja była na niekorzyść sprawcy, jak twierdzi A. Zoll¹⁸. Podobną wykładnię należy zastosować również do zabójstwa świadków zdarzenia „wzięcia zakładnika”, którego zabójstwo pozostaje w związku z tym zdarzeniem¹⁹.

Analizując stronę podmiotową zabójstwa kwalifikowanego w związku z wzięciem zakładnika, warto zauważyć, że czynu tego można się dopuścić w winie umyślnej w obydwóch zamiarach. Zamiar ewentualny będzie tutaj występować raczej rzadko, zwłaszcza w sytuacji, gdy sprawca za wynagrodzeniem przetrzymuje ofiarę oraz dokonuje jej zabójstwa, godząc się z tym, że ofiara ta może być zakładnikiem. Sytuacja taka może wystąpić np. w działalności terrorystycznej, jak też w różnego rodzaju porwaniach dla okupu.

Trudno się zgodzić z A. Zollem, że w omawianym typie zabójstwa występuje związek przyczynowo-skutkowy między wzięciem zakładnika a czynem zabójstwa²⁰. Czynem porwania lub przetrzymywania nie dokonuje się zabójstwa, chyba że weźmie się pod uwagę śmierć człowieka wziętego jako zakładnik i pozostawionego w zamkniętym pomieszczeniu bez możliwości ruchu, bez jedzenia i bez picia przez kilkanaście dni. W ten sposób można doprowadzić do śmierci tego człowieka przez zaniechanie podawania mu picia i jedzenia.

Wydaje się, iż zabójstwo kwalifikowane w związku z wzięciem zakładnika polega na bezpośrednim powiązaniu motywacyjnym zabójstwa z wzięciem zakładnika. Chodzi tutaj o związek motywacyjny między tymi dwoma faktami. Inaczej mówiąc, fakt wzięcia danej osoby jako zakładnika jest istotnym elementem w psychicznym stosunku sprawcy w dokonaniu zabójstwa. Zabójstwo to może być dokonane w różny sposób, np. przy użyciu broni palnej, tępego lub ostrego narzędzia itp., i tutaj przy czynie sprawcy, który używa

¹⁷ Por. A. Zoll, op. cit., s. 229. Por. wyrok SA w Katowicach z dnia 13 grudnia 2000 r., sygn. II Aka 132/99, KZS 2000, z. 5, poz. 61.

¹⁸ Por. A. Zoll, op. cit., s. 229.

¹⁹ Por. A. Marek, op. cit., s. 424.

²⁰ Por. A. Zoll, op. cit., s. 230.

np. broni palnej, a skutkiem śmiertelnym zakładnika bada się związek przyczynowo-skutkowy. Związek ten nie występuje w procesie motywacyjnym, tj. przy podejmowaniu decyzji dotyczącej danego zabójstwa. Elementy te występują bowiem w zakresie strony podmiotowej przestępstwa, a związek przyczynowo-skutkowy po stronie przedmiotowej przestępstwa. Elementy te są ze sobą w oczywisty sposób funkcjonalnie związane w danym czynie zabójstwa, gdyż motyw uruchamia dane działanie, które powoduje śmierć człowieka.

Zabójstwo kwalifikowane w związku ze zgwałceniem jest funkcjonalnie związane z przestępstwem przewidzianym w art. 197 § 1–4 k.k. Sprawca tego czynu, używając przemocy, groźby bezprawnej lub podstępem, doprowadza inne osoby do obcowania płciowego, a następnie pozbawia je życia w związku z tym czynem. Pozbawienie życia danej osoby może nastąpić w trakcie obcowania płciowego lub po wykonaniu tej czynności. Zgwałcenie występuje tutaj jako istotny element faktyczny w procesie motywacyjnym pozbawienia życia danej osoby. Powodem zabójstwa może być obawa przed odpowiedzialnością karną za przestępstwo zgwałcenia, jak też obawa przed kompromitacją po wyjawieniu tego czynu przed osobami sprawy najbliższymi, a także organami ścigania i wymiarem sprawiedliwości. Motywem działania sprawcy może być także chęć upokorzenia ofiary przed śmiercią. Między czynami zgwałcenia i zabójstwa musi tutaj wystąpić związek motywacyjny, w którym czyn zgwałcenia z różnych powodów wpłynął na podjęcie decyzji o zabójstwie. Czyny te winny być zatem funkcjonalnie związane. Należy zauważyć, że omawiany typ zabójstwa nie obejmuje takich sytuacji, w których sprawca zabija daną osobę, aby na jej zwłokach zaspokoić popęd płciowy. Nekrofilia, czyli obcowanie płciowe ze zwłokami, jest przestępstwem z art. 261 k.k. Poza tym przestępstwa zgwałcenia można się dopuścić wyłącznie na człowieku.

Zabójstwo kwalifikowane w związku z rozbojem jest funkcjonalnie związane z przestępstwem przewidzianym w art. 280 § 1 i 2 k.k. Sprawca dopuszcza się tutaj zabójstwa w związku z kradzieżą, używając przemocy lub grożąc natychmiastowym jej użyciem, lub doprowadzając daną osobę do stanu nieprzytomności lub bezbronności. Celem działania sprawcy jest tutaj kradzież rzeczy w warunkach rozboju, a zabójstwo występuje jedynie w związku z tym czynem. Czyn zabójstwa może wystąpić przed dokonaniem kradzieży rzeczy (np. sprawca pozbawia życia daną osobę w celu dokonania kradzieży danej rzeczy), podczas kradzieży albo po dokonaniu kradzieży, aby się pozbyć świadka zdarzenia w osobie pokrzywdzonego lub innej osoby. Zabójstwo to może wystąpić jako jedyny czyn lub też dwa czyny oderwane od siebie czasowo. Istotne jest, aby między zabójstwem a rozbojem wystąpił związek motywacyjny. Inaczej mówiąc, aby kradzież rzeczy dokonana w wa-

runkach rozboju z różnych powodów wpłynęła na podjęcie przez sprawcę decyzji zabójstwa danej osoby.

Czynu tego można się dopuścić przez działanie lub zaniechanie. Dopuszczenie się zabójstwa kwalifikowanego w związku z rozbojem może nastąpić w różnych okolicznościach np. w związku z dokonaniem rozbojem sprawca pozostawia skrepowane osoby w zamkniętym pomieszczeniu bez jedzenia i picia i tym doprowadza do jej śmierci. Zabójstwo to może być dokonane w zamiarze bezpośrednim lub ewentualnym. Przykładowo: sprawca chce doprowadzić daną osobę do stanu nieprzytomności w celu dokonania kradzieży i uderza ją tępym narzędziem w okolice głowy, powodując jej śmierć. Przed dokonaniem tego czynu zdaje sobie sprawę z tego, że uderzeniem tym może pozbawić życia danej osoby i godzi się z wystąpieniem tego skutku. W takiej sytuacji dane zabójstwo występuje jako kwalifikowane w zamiarze ewentualnym.

Zabójstwo kwalifikowane ze względu na popełnienie w wyniku motywacji zasługującej na szczególne potępienie. Trudno byłoby uznać, iż jakakolwiek motywacja zabójstwa nie zasługuje na potępienie. W czynie tym chodzi jednak o coś więcej, a nie o taką motywację, która w aspektach etyczno-moralnych i kryminologicznych zasługuje na szczególne potępienie. A. Zoll twierdzi, że musi tutaj wystąpić jeszcze jakiś dodatkowy element w motywacji sprawcy, który decyzję dokonania zabójstwa czyni szczególnie naganną²¹. Według Sądu Apelacyjnego w Lublinie motywacja zasługująca na szczególne potępienie charakteryzuje się jaskrawo nagannym odbiorem społecznym, wywołuje silne reakcje repulsywne w społeczeństwie, takie jak oburzenie, potępienie, gniew itp.²² W doktrynie prawa karnego najczęściej do motywacji zasługującej na szczególne potępienie zalicza się zabójstwa z powodów politycznych, zabójstwa na zlecenie, zabójstwo „dla zabawy”, zabójstwo z zemsty, zabójstwo w celu zawładnięcia cudzym majątkiem i inne²³. Według A. Marka motywacje zasługujące na szczególne potępienie cechuje sprzeciw i negatywne oceny społeczne²⁴.

W strukturze motywacji zasługującej na szczególne potępienie występują psychologiczne instrumenty działania ludzkiego, które w świetle norm moralnych są wyjątkowo odrażające i w żadnej mierze nie zasługują na zrozumienie. Świadczą one o głębokiej demoralizacji społecznej sprawcy zabójstwa, lekceważeniu przez niego norm prawnych i zasad współżycia spo-

²¹ Por. *ibidem*, s. 230.

²² Wyrok SA w Lublinie z dnia 27 kwietnia 1999 r., sygn. II Aka 12/99, „Prokuratura i Prawo” 2001, nr 5 poz. 27; por. wyrok SA w Krakowie z dnia 16 stycznia 2002, sygn. II Aka 308/01, KZS 2002, z. 2, poz. 3.

²³ Por. A. Zoll, *op. cit.*, s. 231.

²⁴ Por. A. Marek, *op. cit.*, s. 425.

łecznego. Motywacja działania zasługująca na szczególne potępienie jest okolicznością negatywną, która nie tylko kwalifikuje czyn sprawcy, ale także wpływa na zaostrzenie sądowego wymiaru kary. Stroną podmiotową tego typu przestępstwa charakteryzuje to, iż sprawca wykazuje wyjątkowo złą wolę działania.

Należy podzielić pogląd A. Zolla, że zabójstwa tego można się dopuścić zarówno w zamiarze bezpośrednim, jak i w ewentualnym²⁵. Za nietrafne zaś należy uznać stanowisko Sądu Najwyższego, że na szczególne potępienie zasługuje motyw leżący u podstaw powzięcia zamiaru dokonania zabójstwa, co wyklucza możliwość popełnienia zabójstwa w zamiarze ewentualnym²⁶. Motywacja zasługująca na szczególne potępienie może występować tak w zakresie zamiaru bezpośredniego, jak ewentualnego, np. wówczas gdy sprawca podpala dom z zemsty, wiedząc, że znajdują się w nim dzieci, których śmierci nie chce, lecz godzi się na to, iż mogą nie być uratowane i poniosą śmierć w płomieniach.

Zabójstwo kwalifikowane przez użycie do jego dokonania materiałów wybuchowych jest zabójstwem o szczególnie wysokiej społecznej szkodliwości ze względu na rodzaj użytego środka do dokonania tego czynu. Środkiem tym są materiały wybuchowe, których pojęcie określone jest w art. 3 pkt 9 ustawy o materiałach wybuchowych²⁷. W rozumieniu tego przepisu materiałami wybuchowymi są substancje chemiczne stałe lub ciekłe albo mieszaniny substancji zdolne do reakcji chemicznej z wytworzeniem gazu o takiej temperaturze ciśnieniu i z taką szybkością, że mogą powodować zniszczenia w otaczającym środowisku, a także wyroby wypełnione materiałem wybuchowym. Użycie materiałów wybuchowych do dokonania zabójstwa jest czynem, który rozrywa ciało ofiary, zadając jej wyjątkowo dużo cierpienia oraz zagraża otoczeniu, w którym jest dokonany. Jest to wyjątkowo groźny środek do dokonywania przestępstw i jego użycie w tym celu wymaga zaostrzonej karalności. Jak słusznie zauważył w tym względzie Sąd Apelacyjny w Katowicach: „okolicznościami obciążającymi przy wymiarze takiej kary mogą być okoliczności stanowiące ustawowe znamiona określonego przestępstwa, jeżeli Sąd może ocenić ich natężenie, ilość czy też charakter”²⁸. Taką właśnie okolicznością jest użycie materiału wybuchowego do dokonania zabójstwa.

²⁵ Por. A. Zoll, op. cit., s. 233.

²⁶ Zob. wyrok SN z 23 maja 2003 r., sygn. WA 24/03, OSNKwSK 2003, poz. 1092. Por. B. Michalski, op. cit., s. 221.

²⁷ Ustawa z dnia 21 czerwca 2002 r. o materiałach wybuchowych do użytku cywilnego (Dz.U. nr 117, poz. 1007 z późn. zm.).

²⁸ Por. wyrok SA w Katowicach z dnia 8 października 2009 r., sygn. II Aka 97/09, Lex nr T53871.

Niszczące działanie tego środka ze względu na sposób jego użycia do dokonania zabójstwa podlega ocenie sądu. Jeżeli sprawca używa materiału wybuchowego do zabójstwa danej osoby o dużej sile rażenia, który przymocował do ciała ofiary z pełną jej świadomością, jest to niewątpliwie czyn wyjątkowo okrutny i ze wszech miar zasługujący na szczególne społeczne potępienie, wyrażający wysoki stopień społecznej szkodliwości charakteryzującej materialny aspekt czynu.

Mówiąc o broni palnej, nie sposób jest pominąć rozumienie tego pojęcia w ustawie²⁹, która w art. 4 ust. 1 stanowi, że „Ilekcóż w ustawie jest mowa o broni, należy przez to rozumieć: (1) broń palną, w tym broń bojową, myśliwską, sportową, gazową, alarmową, sygnałową, (2) broń pneumatyczną, (3) miotacz gazu obezwładniającego, (4) narzędzia i urządzenia, których używanie może zagrażać życiu lub zdrowiu: (a) broń biała w postaci ostrzy ukrytych w przedmiotach niemających wyglądu broni, kastetów i nunczaków, pałek posiadających zakończenie z ciężkiego i twardego materiału lub zawierających wkładki z takiego materiału, pałek wykonanych z drewna lub innego ciężkiego i twardego materiału imitujących kij bejsbolowy, (b) broń cięciwowa w postaci kuszy, (c) przedmioty przeznaczone do obezwładniania osób za pomocą energii elektrycznej”.

Mogą powstawać pewne rozbieżności co do dokonania zabójstwa przy użyciu granatów, min i innych tego typu narzędzi stosowanych w działaniach bojowych przez wojsko. Chodzi o to, czy tego typu urządzenia zaliczać do materiałów wybuchowych, czy też broni palnej. W rozumieniu art. 7 ust. 1 ww. ustawy nie można ich zaliczyć do broni palnej, gdyż nie są zdolne do wystrzelenia pocisku lub substancji z lufy albo z elementu zastępującego lufę, a przez to do rażenia celów na odległość. Nie posiadają również istotnych elementów broni palnej, o jakich mowa w art. 5 ust. 1 ww. ustawy, tj. szkielecie broni, baskila, lufy, zamku, komory zamkowej oraz bębna naboowego. W związku z tym, iż broń bojowa w rozumieniu tej ustawy (art. 4 ust. 1 pkt 1) zalicza broń bojową do broni palnej, a granat ani mina nie mieszczą się w zakresie definicji broni palnej, o jakiej mowa w art. 5 ust. 1 i art. 7 ust. 1 cyt. ustawy, należy uznać, iż tak granat, jak i mina używane do celów bojowych należą do materiałów wybuchowych, o jakich mowa w ustawie o materiałach wybuchowych. W świetle powyższego dokonanie zabójstwa przy użyciu miny lub granatu bojowego jest zabójstwem kwalifikowanym w rozumieniu art. 148 § 2 pkt 4 k.k. Jak słusznie zauważa A. Zoll, zabójstwo to może być dokonane w zamiarze bezpośrednim lub ewentualnym³⁰.

²⁹ Ustawa z dnia 21 maja 1999 r. o broni i amunicji (Dz.U. z 2004 r., nr 52, poz. 525 z późn. zm.).

³⁰ Por. A. Zoll, op. cit., s. 237.

Zabójstwo kwalifikowane przez zabicie więcej niż jednej osoby polega na tym, że sprawca w różny sposób, jak też przy użyciu różnych środków powoduje śmierć więcej niż jednej osoby jednym czynem. Struktura strony przedmiotowej tego przestępstwa wymaga, aby sprawca swoim działaniem lub zaniechaniem objętym jednym czynem dokonał zabójstwa więcej niż jednej osoby. Umysłny skutek wielości osób jednym czynem powoduje kwalifikację prawną z tego przepisu. Czynu tego sprawca może się dopuścić np. przy użyciu broni palnej, strzelając do konkretnej osoby w miejscu, gdzie znajduje się więcej osób, w wyniku czego zostaje zabitych dwie lub więcej osób. Życie dostarcza przykładów z różnych krajów, w których osoby nieodróżnione przy użyciu broni palnej dokonały zabójstw wielu osób w szkołach, uczelniach, na ulicach. Ofiarami są wówczas osoby zupełnie przypadkowe, gdyż sprawcy strzelają na oślep w kierunku ludzi. Innym przykładem może być podłożenie materiału wybuchowego pod samochód konkretnej osoby, w wyniku czego śmierć ponosi dwie lub więcej osób.

Od strony podmiotowej sprawca w zamiarze bezpośrednim dokonuje zabójstwa dwóch lub więcej osób. Mogą również wystąpić sytuacje, w których zabójstwo jednej osoby będzie dokonane w zamiarze bezpośrednim, a zabójstwo drugiej lub więcej w zamiarze ewentualnym. Wystąpi to w sytuacji, gdy sprawca chce zabić tylko jedną konkretną osobę, strzelając do niej, gdy znajduje się ona w otoczeniu innych osób. Sprawca nie chce tutaj śmierci innych osób, lecz godzi się na to, że oddane przez niego strzały mogą spowodować śmierć tych innych osób. Jak słusznie zauważa A. Zoll, wszystkie osoby stanowiące przedmiot ataku w omawianym typie przestępstwa muszą spełniać warunki stawiane przedmiotowi czynności wykonawczej w znaczeniu art. 148 § 1 k.k.³¹

Zabójstwo kwalifikowane przez wcześniejsze prawomocne skazanie za przestępstwo zabójstwa polega na tym, że sprawca musi być już co najmniej jeden raz prawomocnie skazany za zabójstwo w typie podstawowym kwalifikowanym lub uprzywilejowanym. Dyspozycja omawianego typu przestępstwa obejmuje stany faktyczne umyślnego spowodowania śmierci człowieka, nie obejmuje natomiast stanów faktycznych spowodowania śmierci człowieka w winie kombinowanej lub w winie nieumyślnej. Skazanie za inne przestępstwo dotyczące spowodowania śmierci człowieka niż zabójstwo, np. z art. 154 § 1 i 2 k.k., z art. 156 § 3 k.k., z art. 158 § 3 k.k. oraz art. 155 k.k., nie powoduje przedmiotowej kwalifikacji karnej, co wszak nie oznacza, że skazanie za te przestępstwa nie wpływa na sądowy wymiar kary jako okoliczność obciążająca. Bez znaczenia dla kwalifikacji prawnej pozostaje tutaj forma stadialna i zjawiskowa popełnienia danego przestępstwa³².

³¹ Por. *ibidem*.

³² Por. B. Michalski, *op. cit.*, s. 235.

Znamieniem kwalifikującym ten czyn jest wcześniejsze prawomocne skazanie za zabójstwo. Popęlnienie tego czynu w warunkach szczególnej powrotności do przestępstwa (art. 64 § 1 i 2 k.k.) czy też po odbyciu kary w takim lub innym zakresie nie wpływa na kwalifikację prawną omawianego zabójstwa. Istotne znaczenie ma tutaj zatarcie skazania (art. 107 k.k.), zgodnie bowiem z art. 106 k.k. z chwilą zatarcia skazanie uważa się za niebyłe, a wpis o skazaniu usuwa się z rejestru skazanych, chyba że zaszły okoliczności przewidziane w art. 106a k.k. Prawomocne zatarcie skazania za zabójstwo w przypadku późniejszego zabójstwa przez daną osobę nie powoduje kwalifikacji prawnej z art. 148 § 3 k.k.

Zabójstwo kwalifikowane przez jego dokonanie na funkcjonariuszu publicznym podczas lub w związku z pełnieniem przez niego obowiązków służbowych związanych z ochroną bezpieczeństwa ludzi bądź ochroną bezpieczeństwa lub porządku publicznego polega na tym, że sprawca dokonuje tutaj zamachu na funkcjonariusza publicznego, o jakim mowa w art. 115 § 13 k.k., do którego ustawowych zadań należy ochrona bezpieczeństwa ludzi bądź ochrona bezpieczeństwa lub porządku publicznego podczas lub w związku z realizacją obowiązków służbowych. Będą to funkcjonariusze, których zadania wiążą się z ochroną ludzi, bezpieczeństwa i porządku publicznego a mianowicie: sędziowie, prokuratorzy, funkcjonariusze finansowego organu postępowania przygotowawczego, komornicy, kuratorzy sądowi, syndycy, nadzorcy sądowi, funkcjonariusze organów powołanych do ochrony bezpieczeństwa publicznego albo funkcjonariusze służby więziennej, osoby pełniące czynną służbę wojskową.

Nie wszyscy funkcjonariusze publiczni wymienieni w art. 115 § 3 objęci są szczególną ochroną przewidzianą w art. 148 § 3 k.k. Zwiększona ochrona prawno-karna funkcjonariuszy publicznych wymaga, aby czyn ten nastąpił podczas wykonywania przez nich obowiązków służbowych, tj. podczas pozostawania na służbie lub też w związku z wykonywaniem tych obowiązków. Jeśli prokurator zostanie zabity w związku z oskarżeniem groźnego przestępcy, to ten czyn ma związek w wykonywaniem przez niego obowiązków służbowych. Jeśli policjant po służbie podejmuje interwencję wobec osób zakłócających porządek publiczny i zostanie przy tym zabity, to ten czyn pozostaje również w związku z zadaniami wykonywanymi przez policjanta. Przepisy ustawy o Policji³³, a zwłaszcza art. 27 ust. 1 (ślubowanie) nakładają na policjantów obowiązek interweniowania w takiej sytuacji, gdy zagrożone jest bezpieczeństwo ludzi, ich mienia oraz bezpieczeństwo i porządek publiczny, nawet poza służbą.

Nie są objęci ochroną art. 148 § 3 funkcjonariusze publiczni, o jakich mowa w art. 115 § 13 k.k., których zadania ustawowe nie mają związku z ochroną bezpieczeństwa ludzi oraz ochroną bezpieczeństwa lub porządku

³³ Ustawa o Policji z dnia 6 kwietnia 1990 r. (Dz.U. z 2007 r., nr 43, poz. 277 z późn. zm.).

publicznego, pomimo poniesienia śmierci w związku z rzeczywistą ochroną ludzi oraz ochroną bezpieczeństwa lub porządku publicznego. Przykładowo: jeżeli notariusz występujący w obronie bitej kobiety i ugodzony nożem przez napastnika poniesie śmierć, to czyn taki będzie zakwalifikowany z art. 148 § 1 k.k., tzn. nie będzie to kwalifikowany typ zabójstwa.

Od strony podmiotowej sprawca zabójstwa funkcjonariusza działającego w ochronie bezpieczeństwa ludzi lub bezpieczeństwa i porządku publicznego musi mieć świadomość tego, że dokonuje zamachu na życie tego typu funkcjonariusza lub najmniej godzić się na to, że dana osoba jest funkcjonariuszem działającym w omawianej roli.

3. Uwaga końcowa

Analizując dyspozycje poszczególnych typów zabójstw kwalifikowanych przewidzianych w art. 148 § 2 i 3 k.k. należy zauważyć, iż niektóre czyny wyczerpują znamiona dwóch lub więcej typów kwalifikowanych zabójstwa, o jakich mowa w tych przepisach, np. zabójstwo w związku ze zgwałceniem przy użyciu materiałów wybuchowych w sytuacji, gdy sprawca był wcześniej prawomocnie skazany za zabójstwo. W takiej sytuacji, zgodnie z art. 11 § 2 k.k., należy uwzględnić w opisie prawnym czynu wszystkie zbiegające się przepisy oraz wymierzyć karę na podstawie przepisu odzwierciedlającego czyn wiodącego motywu działania sprawcy, gdyż wszystkie te przepisy przewiduje także samą surowość kary.

Summary

Qualified types of manslaughter under the Penal Code from 1997

Keywords: manslaughter, qualified types of crime, murder, postulated variants of change in the issue.

The main aim of this paper is to draw an attention to the qualified types of manslaughter under the Penal Code from 1997. The author presents an evaluation of the provisions related to this problematic issue beginning with the time of coming into force the Act of 6 June 1997 until the binding regulations. It is worth noting that under the ground of previous Polish Penal Codes the qualified types of manslaughter did not existed, but after 1997 when the legislator found an interest in distinguish types of murder because of negative social charge, there are dynamic changes in the regulations concerning as well as instructions as sanctions. This paper is not only an analyses of changing provision in this issue, but it is also consideration of remarks de lege lata and formulation postulates de lege ferenda.